

Madarász Imre

Két triezsti íróbarát: Joyce és Svevo

A magyar olvasók, irodalmárok, sőt tudósok körében sem tudatosodott még kellőképpen a huszadik századi világirodalom két klasszikusa, James Joyce és Italo Svevo barátságának jelentősége, illetve íróbarátságuk színhelyének, Triesztnak fontossága. Joyce életében és életművében (szemben a Svevóéval, akinek közismerten egyetlen városa s egész világa Trieszt volt, ahogyan Triesztnak legnagyobb írója – szülötte és ábrázolója – Svevo). Joyce, Svevo és Trieszt kapcsolata méltó hazai értékelésének talán most érkezett el az ideje: A Joyce-oeuvre új kiadásban jelenik meg – az *Ulysses* felújított fordításban is –, napvilágot látott (Lutter Tibor minimonográfiája és a lengyel Egon Naganowski ma már szintén nehezen beszerezhető pályaportréja után) John McCourt könyve: *A virágzás évei. James Joyce Triesztben 1904–1920* –, mely nemcsak a „triezsti Joyce” és a „joyce-i Trieszt” témájának legrészletesebb feldolgozása, de a legalaposabb Joyce-életrajz is. Richard Ellmann óriásmonográfiája óta (főleg a magyarítás alapjául szolgáló eredeti szöveg kibővített olasz változatában), újrapiublikálták Svevótól a *Zeno tudatát* és kiadták az első magyarországi Svevo-monográfiát (Wenner Éva *Irodalom a határon. Italo Svevo regényei az Osztrák Magyar–Monarchia szellemi életében.*)¹

Noha a Joyce nevéhez természetesen, szükségszerűen, elsődlegesen asszociált városnév Dublin, kemény érvek szólnak amellett, hogy az ír író életpályáján szülővárosa után nemcsak időbeli, hanem fontossági szempontból is Trieszt volt a „második város”. Joyce Triesztben írta a *Dublini emberek* (*Dubliners*, 1914) novelláinak java részét és legszebb regényét, az *Iffjúkori önarcképet* (*A Portrait of the Artist as a Young Man*, 1914–1916), és itt tervezte és kezdte el a fő művének tartott, legnagyobb hatású „metaregényt” és „ellenregényt”, az *Ulysses*t (1922). Triesztbe érkezésekor, 1905-ben huszonnégy éves volt, annyi, mint alteregója, Stephen Dedalus, onnan való végleges távozásakor harmincnyolc esztendő, akárcsak anti-Odüsszeusz főszereplője, antihőse, Leopold Bloom.² Valójában egy évtizedig élt az Osztrák–Magyar Monarchia adriai kikötővárosában, 1905-től 1915-ig. A legtöbb tollforgató alkotói fénykora nagyjából ennyi ideig tart. Philippe Soupault „a triezsti periódust... kétségtelenül egész élete legfontosabb időszakaként” értékelte.³ Ezért jogos a McCourt-könyv címének magyarítása: „A virágzás évei”.

„La nostra bella Trieste”, vagyis „a mi szép Triesztünk” – így jellemezte „második hazáját” Joyce.⁴ A kérdésre, hogy mi vezette az önkéntes száműzötteket⁵, Joyce-ot és élettársát, Nora Barnacle-ot az északi, ködös, „kelta”, brit-ír földről a déli, napfényes, mediterrán Adria-partra, a germán-latin-szláv, pontosabban osztrák-olasz–délsláv „kozmpopoliszba”, bőséges szakirodalom próbált válaszolni. Egyaránt

könnyű rámutatni a nyilvánvaló (földrajzi, klimatikai, etnikai, kulturális, nyelvi stb.) különbségekre, sőt ellentétekre, amelyek a szülőhazájából kiábrándult párt Európa másik „végébe”, „legtávolabbi” szögletébe vezérelték, és a kézenfekvő hasonlóságokra, párhuzamokra, rokonságokra az egy uralkodó birodalomtól, a brit, illetve az osztrák „nagy testvértől” elszakadni akaró, hazafias szabadságvágy, a szó eredeti értelmében vett „irredentizmus” (megváltásvágy, felszabadulásvágy) fűtötte dublini írek és triezsti olaszok között.⁶ De az életrajzi tényanyag leginkább az emberélet leggyakoribb rendezőjének, a csak látszólag sorsszerű és csupán utólag logikusnak tűnő véletlenszerűségnek a vezérszerepét mutatja. És a másik nem kevésbé zsarnoki úr, az anyagi szükség diktátumát.⁷ Az egyetemi katedrára vagy akár csak gimnáziumi tanárságra hiába pályázó-vágyakozó Joyce-nak be kellett érnie azzal, hogy (főleg) angol nyelvtanítással tartja el magát és gyarapodó családját.

A Berlitz nyelviskola angoltanára olasz nyelvet részben klasszikus olvasmányaiból, Dantétól, Vicótól, részben pedig az utcán, a piacon, a kocsmában tanult: ezért lett olasztudása az archaikus irodalmiság és a dialektális vulgaritás furcsa keveréke, „maccheroni”-ja.⁸ Magántanárként és nyelvtanulóként, 1907 táján ismerkedett és barátkozott össze Svevóval is: Joyce Svevót angolra, Svevo Joyce-ot olaszra tanította. Úgy viszonyultak ők egymáshoz, úgy ellenpontoszták és egészítették ki egymást, „mutatis mutandis”, mint Dublin és Triest. Svevo – eredeti nevén Ettore Schmitz – huszonegy évvel volt idősebb, úgyszólván apja lehetett volna „Jim”-nek. S az állandó szegénységgel, pénztelenséggel, olykor egyenesen nyomorral és éhezéssel küzdő fiatalemberrel szemben a középkorú férfi jól szituált pénzes polgár volt. Mindketten írói babérokra vágytak (Joyce kijelentette: „Még életemben híres akarok lenni”⁹), ámde ez idő tájt sikertelenül. Joyce hosszú éveken át folytatta „harcát a könyvért”¹⁰, elbeszéléskötete és „portréregénye” kiadásáért; Svevo ugyan (jobb anyagi lehetőségeinek és kapcsolatainak köszönhetően) ki tudta adni két regényét, az *Egy életet (Una vita)* 1892-ben, *A vénülés éveit (Senilità)* 1898-ban, azonban kudarcuk, visszhangtalanságuk, csekély, ám annál elmarasztalóbb kritikai fogadtatásuk és olvasatlanságuk olyannyira elvette kedvét, önbizalmát és alkotóerejét, hogy huszonöt esztendeig, negyed évszázadig „hallgatott”, nem publikált új regényt.¹¹ A két barát megismerte, becsülte és bátorította másikában a pályatársat, az író, különösképpen inkább az ifjabb biztatta az öregebbet, megvédve stílusát az irodalmiatlanság vádjától, dicsérve *A vénülés éveit*, Enrico Ghidetti szerint egyenesen a „Lázár csodájához” hasonlatosan támasztva föl regényíró-énjét.¹²

Irodalomtörténészek, Joyce- és Svevo-filológusok közhelye, csemegéje, gumicsontja a „modellazonosítás”, hogy tudniillik Joyce Leopold Bloomot Svevóról, nejét, Molly Bloomot pedig Svevónéről, a tőle szintén angolórakat vevő Livia Venezianiról „mintázta”. Zsidó ősóktól magyarországi gyökerekig sok mindennel előhozakodnak a kutatók – olykor meglehetősen kicsinyes és nevetséges csacs-

kaságokkal is¹³ –, jóllehet Ettore Schmitz íróinév-választásával olasz (Italo) és német, sváb (Svevo) identitást vállalt, és Szombathelyen csak a nemzetközivé lett Joyce-kultusz hatására, a kilencvenes években és az ezredforduló táján „fedezték fel” a Bloom, Blum, Virág család „ősvárosát” állítottak Joyce-nak szobrot, és kezdtek az *Ulysses* történéseinek napján, június 16-án – a Joyce Társasággal – évente „Bloomsday”-t rendezni, múltat (re)konstruálni, legendákat költeni.¹⁴

Svevo nem csak a halhatatlanulás és a világhír eme groteszk formáját kapta Joyce-tól: jórészt tőle „vette”-tanulta a freudi pszichoanalízist felhasználó tudat(alatti) ábrázolást a *Zeno tudatában* (*La coscienza di Zeno 1923*), s részben neki köszönhette harmadik, utolsó regénye felfedezését is. Az akkor már Párizsban lakó Joyce ajánlotta francia irodalomkritikus barátai és csodálói (kivált Valéry Larbaud) jóindulatú figyelmébe egykori jóbarátja, regényíró „rokona” művészetét, mely éppúgy a szülőváros szűkös regényföldrajzi határain belül maradvá igyekezett tágítani a regény-„tekhné” kereteit, akárcsak az övé.

Az irodalomtudomány lassan fedezte fel, hogy Joyce és Svevo egymást ismerve és egymásra hatva újították meg az európai regényírást, olyan úton-módon, mely a naturalizmusból a modernizmusba, a realizmusból az avantgarde-ba vezetett („és tovább”) s olyan antiklasszikus nyelvezettel, amely megjelenésekor a hagyományörzők elutasítását váltotta ki, hogy idővel maga is a regénytörténet klasszikus hagyományává kanonizálódjon. Mindkettejük írásművészetére érvényes az, amit Joyce vallott szeretve gyűlölt szülőhazájáról-szülővárosáról¹⁵: csak kellő messzeségből és megfelelő kritikával látható és láttatható hitelesen.

Jegyzetek

- Richard Ellmann: *James Joyce*. Milano, 1964.
 Patricia Hutchins: *Il mondo di James Joyce*. Milano, 1960.
 Andrew Gibson: *James Joyce*. Bologna, 2008.
 John McCourt: *James Joyce. Gli anni di Bloom*. Milano, 2005.
 John McCourt: *A virágzás évei. James Joyce. Triesztben 1904–1920*. Szombathely, 2010.
 Lutter Tibor: *James Joyce*. Budapest, 1959.
 Egri Péter: *James Joyce és Thomas Mann*. Budapest, 1967.
 Egon Naganowski: *Joyce*. Budapest, 1957.
 Hugh Kenner: *Flaubert, Joyce és Beckett: a sztoikus komédiások*. Pomáz, 2006.
 Giampaolo Borghello: *La coscienza borghese. Saggio sulla narrativa di Svevo*. Roma, 1977.
 John Gatt-Rutter: *Alias Italo Svevo. Vita di Ettore Schmitz scrittore triestino*. Siena, 1991.

- Enrico Ghidetti: *Italo Svevo. La coscienza di un borghese triestino*. Roma, 1992.
Wenner Éva: *Irodalom a határon. Italo Svevo regényei az Osztrák–Magyar Monarchia szellemi életében*. Budapest, 2009.
2. James Joyce: *Ulysses*. Budapest, 1974, 762. o.
McCourt: *James Joyce*, 335. o.
McCourt: *A virágzás éve*i, 326. o.
 3. McCourt: *James Joyce*, 86. o.
McCourt: *A virágzás éve*i, 31. o.
 4. Ellmann, 250., 235–255. o.
McCourt: *James Joyce*, 207., 235. o.
McCourt: *A virágzás éve*i, 180., 326. o.
 5. Ellmann, 240. o.
Gibson, 63. o.
 6. Ellmann, 236. o.
Gibson, 83–94. o.
 7. Ellmann, 221–234. o.
Hutchins, 139–158. o.
 8. Wenner, 153. o.
 9. Ellmann, 175. o.
 10. Gibson, 95. o.
 11. Madarász Imre: *Az olasz irodalom története*. Budapest, 1993, 400–402. o.
Madarász Imre: *Regénytestvérek*. In: Madarász Imre: *Az érzékek irodalma. Erotográfia és pornográfia az olasz irodalomban*. Budapest, 2002, 173–177. o.
 12. Ellmann, 322–326. o.
McCourt: *James Joyce*, 146–159. o.
McCourt: *A virágzás éve*i, 106–123. o.
Gatt-Rutter, 333–367. o.
Ghidetti, 220–232. o.
Wenner, 153–157. o.
 13. L. 12. jegyzet, főleg:
McCourt: *James Joyce*. 151–159. o.
McCourt: *A virágzás éve*i. 112–123. o.
Gatt-Rutter, 359–361. o.
 14. Najmányi László: *A Blum-ház rejtélye*. Szombathely, 2007.
Békés Pál: *Nyelvlecke. Két elfeledett Virágh a magyar pagonyból*. Szombathely, 2011.
Kozma Gábor: *Virág Lipót intett. Bloomsday in Vas Népe*. 2011. június 17., 30. o.
 15. Gibson, 93. o.